

HRVATSKI PLANINAR

GLASILO HRVATSKOG PLANINARSKOG DRUŠTVA U ZAGREBU.

Broj 2.

U Zagrebu 1923. god.

Godište XIX.

PO SNIJEGU I LEDU.

J. PASARIĆ:

ZAGREB

(Svršetak.)

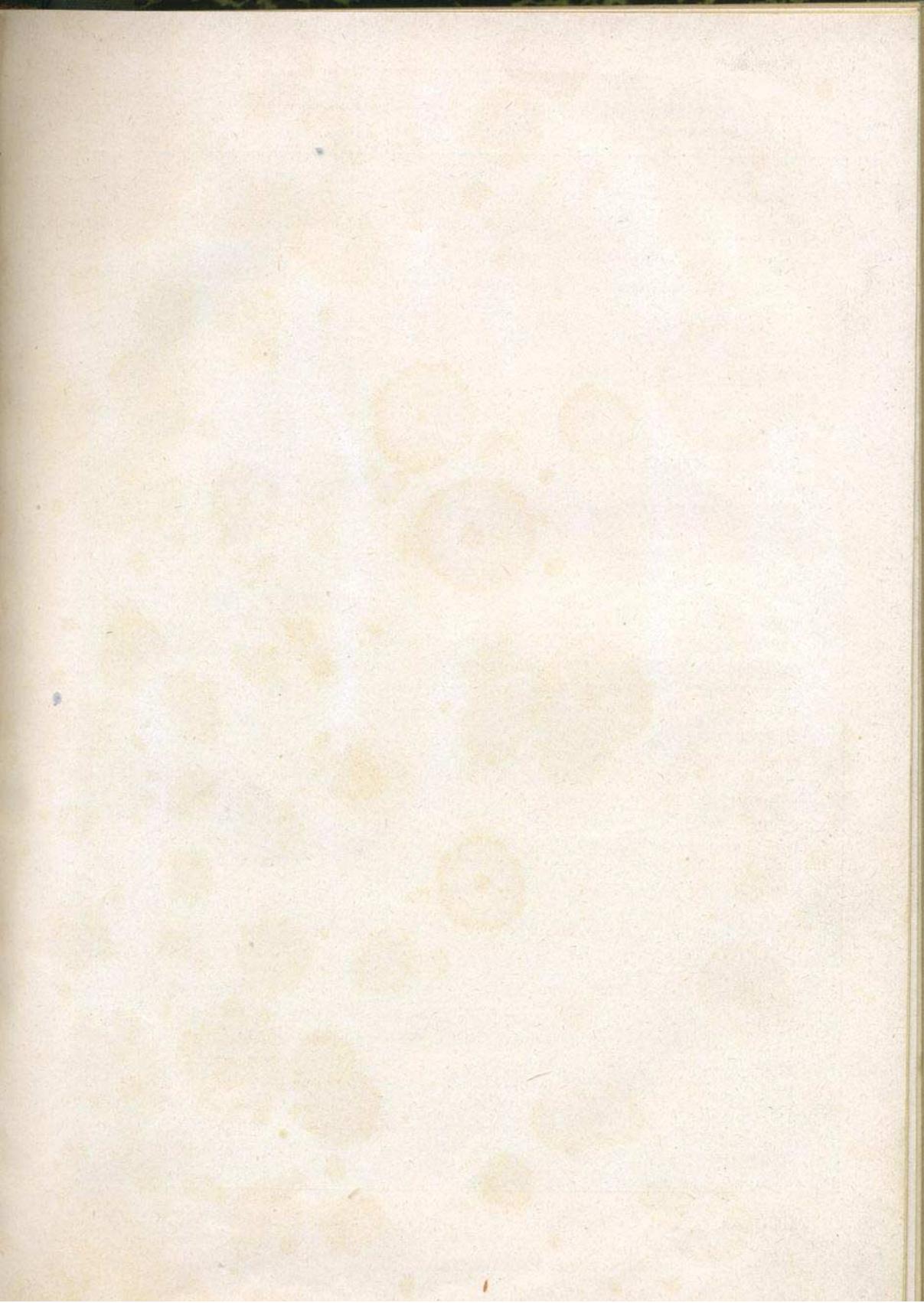
Usiječnju i veljači planinar nalazi na visinama dulje periode lijepoga vremena. Vedro nebo, mirno vrijeme, jasan zrak s mijenjom boja i jak sunčani žar stvaraju na snježnim poljanama nešto novo i čarobno za onoga, koji je te gore viđao za lijepoga ljetnog vremena. No radi kratkoće dana treba kod zimskih visokih uspona paziti na razdoblje punoga mjeseca. Naprotiv visoka turistika u rano proljeće, osobito u ožujku i travnju, obično je skopčana s velikim poteškoćama i opasnostima. U to vrijeme ima redovno na visinama vrlo mnogo snijega, koji je čvrst i prohodan samo kod temperature ispod ništice, a inače je mekan i vlažan, i kao takav nepodesan niti za krplje niti za skije. Prodiranje po takovom snijegu slično je rovanju krta ili odgrtanju snijega sa željezničke pruge. Pored toga u to vrijeme bjesne na gorama bure i sa njih se ruše lavine. U ožujku i travnju dolaze s juga prve tople struje na visoke planine i mekšaju snijeg, koji se onda pokrene sa glatke podloge i počne silnom snagom kotrljati u nizinu. Ako se te tople struje sukobe sa sjeverom, razvije se na poljanama strašna borba elemenata, koju prati snježni orkan i mečava. A te snježne bure dolaze u to doba često iznenada i neopazice. Čovjeku otmu dah, obore ga na zemlju, te se samo potrbuške može kretati. Ne pomaže mu nikakovo odijelo, orkan od 10 stepena studenj prodire do mozga, glava mu je kao u procjepu stisnuta, jezik mu zapinje i volja slabí, pa brzo bez otpora podliježe vječnim zakonima, koji na visinama ne trpe organskoga života. Divljač u oči takvih bura i mečava hrli u doline: ali čovjek nemajući predosjećaja za buduće dogadjaje u atmosferi, misli, da taj instinkt može nadomjestiti inteligencijom, te se uspinje i po nesigurnu vremenu na planine i hoće da prkosí strahoti, koje ne poznaje. U takvoj buri i snježnoj mečavi mnogo je iskusnih planinara zaglavilo; tako u ljetno doba na Matterhornu planinar Burkhard i planinar Goehrs sa dva vodiča, a u rano proljeće na mnogo nižem Velikom Stolju u Karavankama vješt slovenski planinar profesor Cerk. Statistika planinarskih nesreća g. 1912. kazuje, da je od 165 postradalih lica njih 20 izgubilo život u buri i snježnoj mečavi. Uopće se može reći, da su u rano proljeće najčešće takve bure i iznenadne promjene vremena, pa zato nije uputno u to vrijeme poduzimati uspone na daleke i visoke planine.

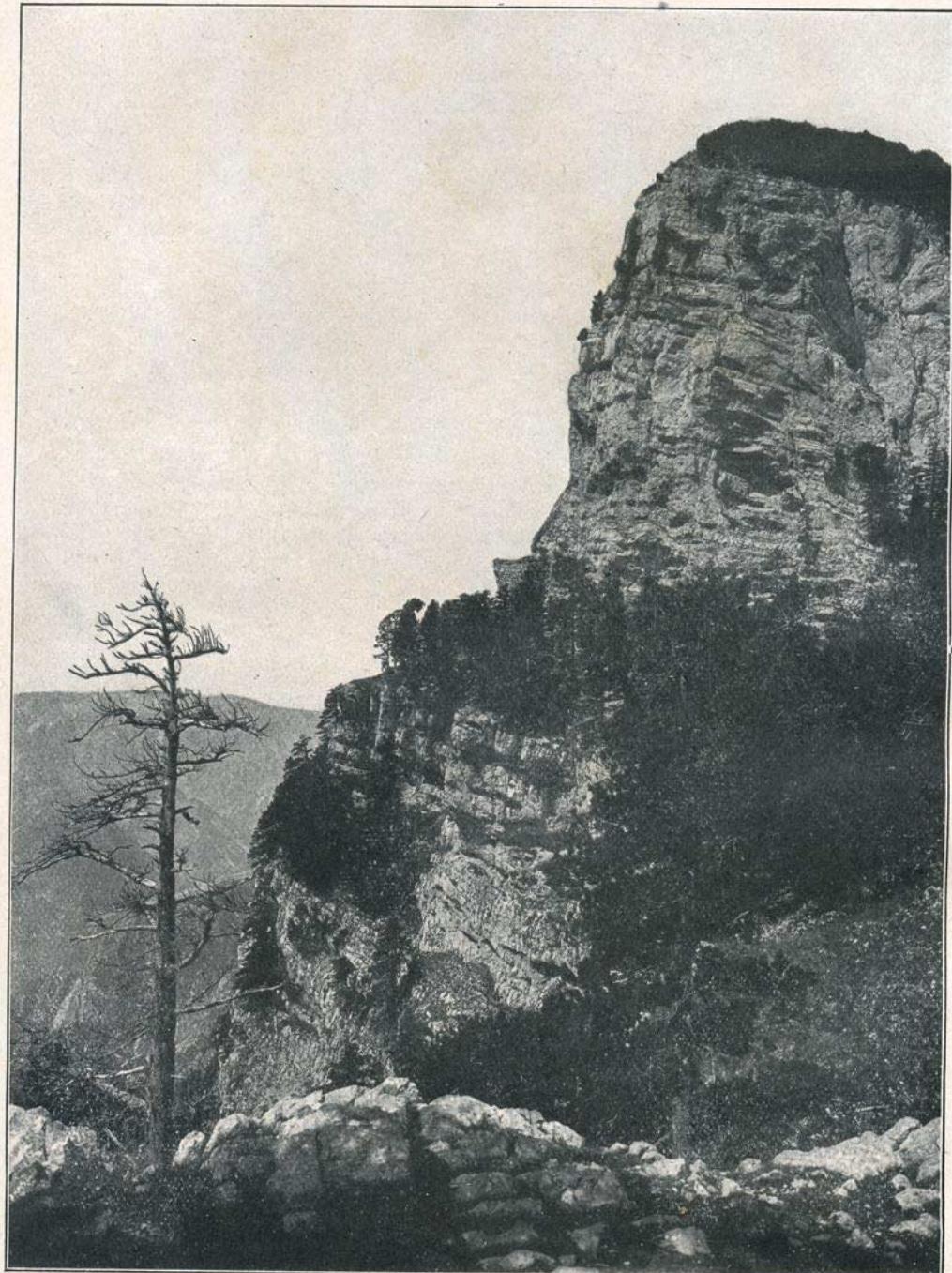
Premda su naše planine pitome i razmjerno niske, te se na njima rijedje javljaju teške bure, ipak treba planinar i na njima da u zimsko doba bude na oprezu i da se drži općeno priznatih pravila planinarske tehnike. Tako poznato ljetno planinarsko pravilo: »nemoj ići sam na goru« vrijedi s tim više za zimu, jer su sada gorske opasnosti mnogo veće i brojnije. U

nesreći pojedinac, sam samcat i bez pomoći, može vrlo lako nastradati. Uputno je planinariti u troje: ako jednoga zadesi nezgoda ili iznenada oboli, drugi ostaje kod nastradaloga, a treći može da ide po pomoć. Drugo pravilo, koje vrijedi za ljeto a još više za zimu, glasi: »Ne idi bez vježbe na visoku planinu.« Napose oni, koje zvanje sili, da većinu vremena prosvjede u uredu, neka ne misle, da će se lako i bez vježbe (treniranja) potprijeti na snijegom pokritu visoku planinu. Takvi treba da prije visokog uspona izvrše niz manjih gorskih izleta, a kad krenu na visoki vrhunac, neka se u početku odvriše ne napinju. Veslanje je, kažu, vrlo dobra vježba za onoga, koji hoće da se valjano spremi za visoke uspone. Vješt i uvježban planinar ima vazdušnu prednost pred nevježom. Ta se sastoji u tom, da se ugiba opasnostima, koje iz iskustva poznaje. Jaka su uđa mnogo vrijedna, ali ih natkriljuje razboritost, ojačana iskustvom. Napose za visoke i teške uspone od prijeke je potrebe ustrajno vježbanje (treniranje). Jedan njemački planinar u opisu svoga uspješnoga uspona na Montblanc i Matterhorn kazuje, da se je više mjeseci ustrajno trenirao, za ta dva uspona: svakoga bi tjedna jedno popodne pošao na susjedni pećinasti greben i vježbao se u penjanju po kuloarima i kaminima, a svake je nedjelje u potpunoj planinarskoj opremi s užetom i punom uprtinjačicom (teškom oko 10 kg) izvodio uspone na obližnje alpinske vrhunce. Takvo treniranje nije, dašto, potrebno za uspone na naše pitome planine, ali opet nema sumnje, da će uspon s prethodnom vježbom biti igračka prema onom bez takove vježbe. Usponde po snijegu i ledu treba naročito preporučiti onima, koji ljeti kane poći na Triglav i druge snijegom djelomično pokrite visoke planine. Tko nije vičan snijegu i ledu, tomu su ljeti u Alpama takve partie najteže i najopasnije. Prošle je godine na triglavskom ledjenjaku stradao oveći broj izletnika novajlja, koji su poslije ljubljanskog sokolskog sleta bez dovoljne spreme i vježbe pohrlili na Triglav.

Kod zimskih uspona valja pomnijivo paziti na lavine i na kakvoču snijega. U užoj Hrvatskoj ima malo planina sa šiljastim vršcima i strmimi stranama, sa kojih se spuštaju lavine, ako zapane visok snijeg na njima. Takav je po svoj prilici vrletni Klek kraj Oglulina, nadalje vrh Rišnjaka u Gorskom Kotaru, Oštrelj u Samoborskoj gori, pa neki vrhovi u Velebitu (Šatorima, Vaganski vrh, Visočica, Sv. Brdo), dok ih u Hercegovini i Dalmaciji ima veći broj. Naprotiv slovenske planine, napose Julske i Kamničke, pune su takovih gorskih plazova. Na takve se planine u zimsko doba oprezan planinar uspinje samo onda, kada ne prijeti pogibao od usova. Ta pak pogibao ovisi o strmini planinskog obronka i o stanju snijega. Ako su strane vrška nagnute više od 20 stepena, svakako prijeti pogibao usova. Ali ako su slojevi snijega čvrsto stisnuti, a najgornji je sloj krut i tvrd, tad nema govora o opasnosti. Vrlo je važna pri tome noćna temperatura. Ako je ona iznad ništice, po svoj prilici prijeti opasnost, koja traje i slijedećega dana. Stoga neka se na takve planine ne poduzimlje uspon, ako je u noći temperatura bila nad ništicom. Nadalje ako je zapao visok i mekan snijeg, valja odgoditi izlet na takvu goru, jer najgornji slojevi nisu još čvrsti i stalni. Sa svakim padom snijega raste pogibao od usova; stoga je ona u početku zime najmanja.

Ako pak planinar po nesreći zapane u lavinu, neka se ne upusti s njome u borbu, jer su imi sile nejednakе. Što bolje poznavanje lavina i ugibanje svim mjestima, na kojima takva pogibao prijeti, veli jedan nje-

STRMOGLAVNICA U ČVRSNICI.

FOTO: DR. R. SIMONOVIĆ, SOMBOR.

mački planinarski stručnjak, najbolja je zaštita protiv opasnosti od usova. Držeći se toga pravila, mnogi glasoviti planinari nisu nikad došpeli u takvu opasnost. No ako planinara ipak zahvati ta elementarna sila, preporuča mu se ovaj dvojaki postupak: Ako je sloj snijega, koji se kliže, tanak, planinar neka stane, zabije cepin sve do donjih slojeva i neka se za nj uhvati, pa grudima cijelu težinu tijela upre protiv lavine; jednom riječi, neka se pretvori u pećinasti greben, koji kod usovskih plazova razbijaju snježnu struju i rastavljaju u dva korita. Ako pak planinara zateče veća gromada snježnoga plaza, pa ga u svoju struju povuče, tako da s njome mora plivati, tada neka digne visoko ruke i glavu drži nad snijegom, a usto neka cijelim tijelom pravi kretnje, kao da vesla. To mu takodjer može pomoći! Osim toga se preporučuje, da planinari ne budu povezani užetom na mjestima, gdje slute, da im prijeti pogibao od lavina. Neki svjetuju, da mjesto toga privežu duge t. zv. lavirske vrpce, koje služe ravnalom kod otkapanja planinara zasutoga lavinom. Ako se planinari na strmim obroncima žele ukloniti opasnosti od usova, treba da kod uspona i traverziranja stupaju rahlo i u većim zavojima, razmaknuti po 50 koraka jedan od drugoga. Valja li im se popeti na vršak strmog obronka, neka se drže grebena i izbočenih rebara, ali pri tom neka cepinom svaku stopu dobro istraže i usijeku, ili pak neka stupaju prodom, koji vodi do vrška, ugibajući se strmenitomu pobociju. Oštro treba paziti na t. zv. snježne strehe na visinskim grebenima i na varave i krhke snježne mostove preko dubokih pukotina na ledenjacima. Snježne strehe, koje na stranu protivnu vjetru vise kao široki kućni krovovi, treba cepinom okresati i tako osigurati stazu po grebenu, a kod prelaza preko tankih snježnih mostova nad pukotinama dobru pomoć pruža napeto uže u ruci vještog vodiča. Na snijegu i ledu vazda je dobro služiti se užetom, izuzevši dakako, ako put ide preko staroga zimskog snijega ili preko strmine, na kojoj prijeti opasnost od usova. Što je ravnije snježno polje, to su dublje pukotine pod snježnim pokrovom. Stoga je uže najpotrebni na mjestima, koja se na snježniku ili ledenjaku čine najlakša. Uže štiti više protiv sakrite nego očite opasnosti, te je više preventivno nego spasonosno sredstvo. Ali valjanu uporabu užeta treba učiti u iskusnih planinara. U Savinjskim se plainama zabilo u netom minulim godinama više planinarskih nezgoda od naopake uporabe užeta, a tek nedavno je zaglavio jedan mladi planinar s nesmotrenosti, što se kod uspona na neopasni Grintavec nije poslužio derezama na snježnoj skliskoj strmini.

Za zimsko planinarenje ne će biti na odmet još ove napomene: Bez vodiča neka se u to doba penje po planinama onaj, koji dobro poznaje putove i cijeli okoliš, umije se pravilno snalaziti (orientirati) i vješt je čitanju zemljovidnih karata. Snježna odora podaje gorama promijenjen izgled, čime se orijentacija znatno oteščava. Ako još okrene snježna mječava, ili pane gusta magla, putnik ne vidi ni par koraka pred sobom i lako može da zaluta s pravoga puta. Kako su u to godišnje doba dani kratki, treba što ranije polaziti i prije sutona stizavati na konak. Svjetiljku, krplje i pašinage valja na svaki dalji izlet sobom nositi. Kada pane gusta mogla, može se put nastaviti samo onda, ako je posve pouzdano poznat; inače treba stati i čekati, dok se razbijje magla, ili pak krenuti natrag. Što se tiče odjeće, neka kod uspona umatoč studeni ne bude odviše topla. Topao ogrtač dobro dolazi kod odmora, na vrhu, na otvorenim prelazima ili kada duva studen vjetar. U potonjem slučaju uputno je uši za-

čepiti vatom. Na velikoj studeni treba uši, nos, ruke i noge zaštititi od nazeba i u tu svrhu sobom nositi potrebne vunene stvari. Pravo veli naša narodna poslovica: Vješt goru lomi, a nevješta gora.

Istina je, česti usponi, poznavanje gorâ i lijepe uspomene na uspjele izlete čine, da se planine mnogima ukazuju kao prijatelji, koji im poljepšavaju dane života i pribavljaju najplemenitije užitke. A kako se lako pri tom zaboravlja, da ti prijatelji katkada zapadaju u divlje bjesnilo, koje ništa ne štedi i uništava sve, što znači organski život. Pravo se shvaćaju visoke planine, ako se vazda ima na umu, da se na njima dodiruju dvije krajnosti: veliki čari i velike opasnosti.

NA TRIGLAVU.

GJ. J.

ZAGREB.

Noge — kao da se pomladiše. — U srce, kašto i u sve mišiće, kao da je taj čas ulegla nova snaga, svježa, nenačeta. — Planinarske cipele kao da nas sa tla nekom magičnom silom podižu i otiskuju, a remenje uprtinjača priljubilo se uz ramena i grudi, kao da nas drage ruke k sebi pritiskuju. A oči se gube, zadivljene i začudjene, kao u djece kada ih prvom dovedu u slastičarnu. Prosto ne znaš u što bi prije pogledao, na čemu bi li pogled otpočinuo.

Markacija S. P. D. — dva koncentrična kruga, vanjski crven, nutarnji bijel — postade nam zvijezdom prethodnicom — slava joj i dika! — jer smo iskusili, da i oni, koji su već i po »osam puta« bili na Triglavu, čovjeka »zapelaju«.

Mojstranu, lijepo, čisto slovensko selo, zajedno sa gostionama Šmerc i Triglav — ovaj put tek prodjosmo i padosmo na cestu iza sela. Lijevo silna brzica, studena Bistrica, desno poljane i iza njih orijaške, gole pećine, a pred nama u modro-sivoj silhouetti obrisi Julskih gorostasa, sa nevjerljivo izrezuckanim i nazupčanim rubovima, kao da djeca preko izrezuckane hartije sa načrnenim prstom »rišu« planine. Prolazimo uz akvedukt, što privodi vodu iz potoka Bistrice do tvornice cementa. Impozantna gradjevina! Nepregledan niz golemih betonskih stupova, a na njima drvena kostrukcija dobar kilometar dugačkoga korita, kroz koje u dubljini od cca 80 cm., a u širini od cca 2 metra silnom energijom upravo nečujno struji voda prema tvornici.

Na mnogo mjesta kroz drvenu konstrukciju probija, sike, pišti i curi ledena voda, te joj se moramo s puta ugibati.

Prošavši akvedukt skrenusmo desno — i eto nas u pravom gorskom kraju: da mu se predamo svom dušom, da zaboravimo građanske brige, da postanemo dobri i pobožni — prava djeca te dobre, lijepo prirode.

Zadjosmo u Vrata.

Vratima nazivlju alpsku dolinu, koja počinje kod Mojstrane i proteže se od sjevero-istoka k jugo-zapadu. Sredinom njenom protiče Bistrica, što nastaje od glečerskih voda ispod sjeverne triglavske stijene, a na svome putu do uvira u Savu prima svu silu pritočića — gorskih vrela.

Dolina Vrata dugačka je 3 sata hoda. Počinjući kod Mojstrane svršava ona pod Sjevernom triglavskom stijenom i kroz presrt Luknja (1758 m.) prelazi u dolinu Trenta.

Potok Bistrica karakteriše čitavu dolinu svojom kristalno-bistrom vodom i svojim, mjestimice poput krede bijelim koritom, koje vijuga —

mjestimice presušeno, mjestimice zamuljeno finim bijelim pijeskom, mjestimice preraslo bujnom mahovinom i obraslo visokom sočnom travom.

Lijevo i desno od potoka Bistrice obrasle su obale smrekom, jelom i borom, pod kojima se stere debeo sag mahovine, iz koje se pomaljaju kao krv rujne ciklame, sitne poput sićanih koralja crvene brusnice, slatke crne borovnice i mirisne jagode.

Kakovoga li zraka, kakove zeleni!

Naš se put popinje... Ne smeta! Beremo cvijeće i brusnice i ni ne primjećujemo, kako se put uvaljuje u sve gušću šumu i med sve silnije brdine, što se izvisuju s lijeva i s desna.

Vele, a tako više i Badiura u svome vodiču na Triglav, da su Vrata, jedna od najljepših dolina u Alpama u opće. Taj sud doista i zaslужuje punim pravom, jer tu caruje divlja romantika, koja ne može a da ne gane svakoga, ko baš nije sasvim bez srca!

Desno od nas, nekoliko stotina metara visoke pećine, po vrhovima obrasle jelovinom, a sazdane od golemih, horizontalno položenih naslagu mrkoga kamena. Odjednom, sred tih mrkih pećina, ruši se u bjelini snijega slap Peričnik.

Tu je naš uspon dosegao 858 metara.

Prošavši Peričnik uklapa nas dolina u gustu šumu; uspon je sve strmiji; hlad je šumski sve deblji: kamene pećine kraj puta sve češće i gorostasnije. Za čas eto opet ravnoga puta; šuma je rijedja, a desno se otvaraju sočni zeleni alpski pašnjaci, po kojima tu i tamo planduju goveda.

Došavši do ploče sa natpisom »Mimo Galerij«, krenusmo lijevo i za par minuta eto nas pod Galerijama. To su kameni svodovi titanskih dimenzija, koji su se nadnijeli nad sam put. Hvata te, prolazeći ispod njih, hladno, jezovito udivljenje, jer da se te strahotne pećine našale, pa da te pritisnu...

Dolje, ispod Galerija, suncem okupana dolina Bistrica — duboko dolje svojih 150 metara, a u pozadini doline izdiže se ponosni Cmir — gore u oblacima, u visinama na koje nije naše oko naviklo.

Tako se nadjosmo, prošavši Galerije, još pol sata pred Aljaževim domom!

S desna i s lijeva sami gorostasti!

Kokova špica 2417 m; Suhi plaz 2500 m; Škrtalica 2738 m; Rogljica 2582 m. i toliki drugi, sve sami sivi junaci, mrki i ozbiljni, goli i ledeni — pružajući čelo suncu i maglama, krijući izdrte grudi krpama bijelih, vječnih snjegova! — To su stubovi golemi na ulazu u hram u kome stoji — sveti strah. Ljubav nesebična i udivljenje... Ne, to nijesu planine sa kojih se dižu magle, to su žrtvenici, sa kojih se vije dim tamjana! I kada od ovih planina zaorguljavaju planinske grmljavine i zazvone zvona višnijih gromova; kad zaurlaju divlji korovi božjih vjetrova i kad se taj hram, zasja sjajem munja, ili kad se prekrije suncem, snijegom, cvijetom i zelenilom svojih šuma, kleca tad nogu čovjeku pokloniku, žrecu tog višnjeg oltara, poduzetnom planinaru, koji se kao sićušni mrav pomiče po tom stijenju noseći u glavi iskrku spoznaje o pravom Bogu i božanstvu — tamo do glavnoga žrtvenika — tamo do Triglava...

Obuzeti i prekaljeni nekim toplim, velikim, ponosnim osjećanjem — ubrzasmo korak pustom, sivom, kamenom stazom. — Stigosmo do neke drvenjare, pastirske »bajte« — kada se iz društva začu poklič: »Evo ga!«

Iza golemoga Cmira — u suroj pozadini: Triglav! — Stadosmo. Mir, šutnja. — Kroz oblake lome se zrake prvog polupodneva i padaju silnim

odsjevom na snijegom prekrite triglavskе ledene poljane; plaze po izdrtom stijenju, otkrivajući i oštro osjenjujući nebrojene, horizontalne, paralelne rebrenice titanske, goleme i silne sjeverne triglavskе stijene!

Što su svi himnosi, što li sva ljudska stvaranja? Što su svi osjećaji i sva nadanja, što sve radosti? Ko da tuj smogne riječi, ko da suspregne dah, ko da uspori brzi kucaj srca? Usne šapću i oči se rose i sve biće ponavlja: Triglav! Triglav! Triglav!...

I činilo mi se, kao da sam izrastao visok — do onih bijelih oblaka; kao da sam ispod nogu izgubio tvrdou onu cestu i da se grlim i bratimini sa tima čarobnim planinskim bićima: sa tima vjernim, dobrim, dragim prijateljima!

Triglave! Moj stari, divni prijane! Ti zlatna kruno divne domovine! Ti čuvaru naše svete, vječne, Perunove vatre! Ti naš Brama, Vishnu i Shiwa: Ti naš slavenski Trigmurti! Ti nosiš ime staroga slavenskog božanstva Troglava, u kome su tri Boga: Perun, Potrimba i Pokola! Perun: Izvorno sunčano božanstvo; Potrimba: hranitelj ljudi, mladić krasnlica; Pokola: kome kosa plamti kano u indijskog Šive, paklenjak blijeda i osorna obraza, kome treba doprinositi i ljudskih žrtava, da mu se gnjev ublaži.

Triglave — Ti vladaru neba i zemlje i podzemnih paklenih bezdana! Ti kaznitelju ljudskih opaćina! Porušeni su Tvoji drevni slavenski hramovi u Romavi; kod Pomorana, Venda i Polabjana; nestalo je hrama i duha Svetoga iz Štetina i Julingrada.

Nestali su Tvoji kipovi od suhogra zlata i prestala je molitva mojih pradjedova po Tvojim svetim dubavama!

Ali tuj! Tuj si nam, stari Bože, ostavio svoj hram; svoje ime; svoj zlatni ures, svoje munje i gromove, svoje nebo i zemlju; svoga vranca posvećenoga! Tvoj Perun — suncem nas grije; ali i oblačinama i gromovima plaši; Tvoj Potrimba, blagi i dobri, cvijećem nam planinskim putove nastire i svojim nam licem krasnim brige rastjeruje; a Pokoli na planinskem tjemenu Tvoga vječnoga hrama plamti kosa kao u strašnoga Šive — svakog dana u praskozorje i njemu su prikazare i prikazuju mu se tolike žrtve ljudi — planinara . . . . .

I kao što si se krio, da ne vidiš ljudskih opaćina, tako si i planinu ovu prekrio vječnim snjegovima!

Pa za to si nam Ti Triglave, divotna planina, tako mio, drag i nedostizivo lijep! Za to si Ti naše svetište; naš stari slavenski hram; zato si Ti naše oličeno božanstvo, čije starodrevno, slavljansko ime nosiš! . . .¹⁾.

Sred prirodnoga parka neprekidne crnogorične šume pozdravi nas čelo Aljaževog doma.

Krasan planinski dom. Svjedodžba zrelosti slovenskoga planinarstva!

Dom leži 1010 m visoko nad morem, a na puškomet oko njega strahotni velikani: Stenar 1501, Cmir 2393, Begunjski vrh 2461 i već prije spomenuti.

Dom je otvoren godišnje od 20. lipnja do 1. listopada. U prizemlju su kuhinje i blagovaone, a u I. spratu 11 soba i kupaona, te na potkrovlju jedna soba sa 4 postelje i zajednička spavaona sa 6 postelja.

Zgrada je u dolnjoj polovini izgradjena iz suroga kamena, a I. sprat je iz drveta. Iznutra je sve iz mekoga drveta. — Red, mir i čistoća rese

¹⁾ Mitološke podatke o Triglavu crpao sam iz djela „Mythologia comparativa Slavorum“ Dra. Nikole Gržetića; a podatke glede nazivlja i visina planina iz Badiurinoga „Na Triglav u kraljevstvo Zlatorogovo“.

ovo odlično turističko sklonište, koje nam je i ovaj puta pružilo blage okrepe i vedre pozdrave opskrbnika.

Ja ne mogu da se rastanem s tom dragom planinarskom kućom, a da ne spomenem moga prvoga pohoda na Triglav prije tri godine.

Mi smo onda stigli iz Mojstrane — mjeseca rujna — oko 8 sati u večer na Aljažev dom po divnoj mjesecini. — Zamislite si jesenje večernje nebo bez ijednoga oblaka i pun mjesec, što se nadvio iznad Cmira, polijevajući srebrom tu bajnu dolinu.

Sjećam se, da smo večerali izvrsne heljdine žgance sa mlijekom i da smo na prstima, ostavivši cipele pred kuhinjom, pošli na počinak — ja i moj prijatelj Dragan u potkrovљe, u zajedničku spavaonu, jer je sve drugo već bilo popunjeno.

Tu, u tome domu, čim padne noć, sve polazi na prstima. — Tu nema vjesme, niti bučenja!

Tu se ne rodla preko stuba o ponoći — kako to zimus učiniše neki posjetnici na Sljemenu.

Svako poštije mir i okreplni san druga svoga planinara, jer znade, da će svakome odmor dobro doći za velike fizičke napore sutrašnjega dana.

Ja se prenuh oko 4 sata izjutra. U sobi sam jedva razabirao oko sebe i vidjeh, da su i ostale postelje, sve do zadnje zapremljene planinarima, koji su u noći stigli, svukli se i počinuli, a da ih ni čuli nijesmo.

Kroz malena okanca potkrovљa prikradalo se kroz jutarnju tminu prvo bljedo svjetlo i pomalo se razabiralo vani pojedino stabalje. — Rosno jutro. Nebo bez oblaka. Tu i tamo jošte po koja zvijezda — kao da je zaboravljena....

A tad — kao da me nešto očinulo; moja krv zastade, meni se ote krik... Sred tamno modre pozadine firmamenta, iznad golemih masiva još noćnom tminom prekrivenih gorskih titana, — u čistome ajeru prvoga svitanja — silnim odsjevom žari se kruna Triglava!!

Nikada još mojim okom gledana slika — bacila me u ekstazu i ja sam zurio kao omadjijan u taj pojав nevidjene divote, dok su se oko mene natiskivali, poskakavši sa postelja, svi ostali planinari kličući: »Kri!« Kri!«

Nijedan pojав u mojemu životu nije me tako potresao svojom velebnosću, pa mi prvi pogled na more, kao što baš ta slika alpskoga žara na triglavskim ledenjacima i nikada se s tom slikom više rastati ne mogu....

U tami pružismo si svi planinari šutke ruke; stisnusmo si ih gvozdeno i vruće — toliko nas je savladala neizmjerna priroda jednom samo svojom iskrom!.....

Ovaj put ispraćalo nas sunce i srdačni »Zdravo!« opskrbnika i opskrbnice, kada se odmoreni, oko $\frac{1}{2}$ poslije podne krenusmo iz Aljaževog doma, da dostignemo svoj cilj. (Nastavit će se.)

IZ PTIČJEG SVIJETA NAŠEG KRŠA.

PROF. DR. E. RÖSSLER.

ZAGREB.

Medu naše najzanimivije planine spada bez sumnje naš Krš ne samo u čisto planinarskom pa geološkom i botaničkom, već i u zoološkom pogledu, jer u njemu nalazimo značajnih životinjskih oblika, koji u drugim našim planinskim predjelima redovito posvema manjkaju i koji zato sigurno zanimaju naše planinare. Uvjereni smo naime, da je svaki pravi planinar i prijatelj žive prirode. Njemu nije samo glavna a možda i

jedina svrha njegovih izleta u gore, da se uspne na pojedine vrhove i da ondje uživa krasne izglede u svježini čistog, bistrog gorskog zraka. Njega će bez sumnje zanimati i živi stvorovi, koje on susreće na svojim putovima kroz planine. On će uživati u šarenilu živahnih boja raznolikog cvijeća, koje resi guste sagove gorskih livada, a svračati će sigurno i svoju pozornost životinjama, s kojima se slučajno sastane, tim više, što je općenito u gorskim krajevima životinjski svijet redovito u manjoj mjeri zastupan, pa je zato posve prirodno svaki pojav njegov i više napadan.

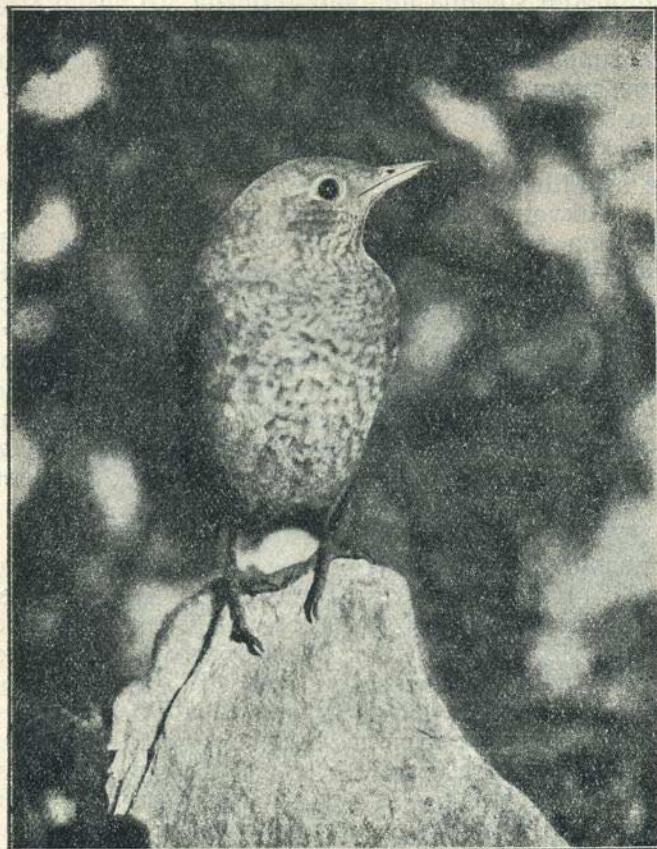
Još najčešće imat će planinar prilike, da nabasa na koji njemu nepoznati, rjeđi i zato napadniji oblik iz ptičjega svijeta.

Zanimat će zato valjda čitatelje našeg »Planinara«, ako se u kratko upozore na nekoje rjede, napadnije oblike ptica, koje oživljuju naš pusti Krš kao za njega značajni stanovnici, mimoilazeći običnije vrsti, koje planinar prolazeći kroz šume našega Krša razmijerno još češće ima prilike da vidi, kao npr. zebe, razne sjenice, šojke, crvenovoljke, drozdove, djetlove, grlice i druge golubove itd.

Uz žuboreći gorski potok zaustaviti će katkada planinara, koji se uz njegove obale uspinje u planine zanimajući se za sve, što se oko njega zbiva u krasnoj prirodi, pače i u čičoj zimi neko nježno pjevanje ptice, koje sjeća na pjev naših grmuša ili pjevica, pa se harmonično slaže sa žuborenjem samog potočića. Razdragani stanemo i nastojimo, da uočimo pjevača. Iznenada zapazimo napokon jednu pticu u veličini čvorka, koja brzo i okretno poput naših pastirica trči u samom potoku preko kamenja, dok na jednom od njih naglo ne stane. I sad možemo da promatramo našeg pjevača, *b r l j k a v o d e n j a k a* (*Wasseramsel, Cinclus cinclus*). Lijepa je to ptičica nešto zdepastog tijela, širokih prsiju i kratkog repa, koji često naglo diže i spušta; mala krila čvrsto priliježu uz glatko tijelo, koje počiva vodoravno na čvrstim nogama. Gusto perje je na ledima, krilima i repu tamno-pepeljasto sivo, na grlu i prednjem dijelu prsiju snježnobijele boje, dok su donji dio prsiju, vrat i glava smedi. Na glavi se osobito ističu lijepi veliki svjetlo-smede oči izvanredno nježnog, upravo sanjarskog izražaja, kojima, — uz neprestano gibanje svojim kratkim repićem — promatra znatiželjno okolicu i vodu. Najednom se naglo spusti sa kamena i zade protiv struje u vodu, do prsiju, do očiju, a za čas — je u vodi iščezla. Ako smo dosta blizu u dobrom zaklonu možemo vidjeti, kako se hrabra ptičica nogama i krilima boriti protiv vodene struje napredujući tako dosta brzo na dnu njezinom. Sad je dospjela pod mali vodopad i iza nekoliko časaka izleti iz vira njegovog na koju grančicu obližnjeg šikarja, gdje si strese kapljice vode sa svog gustog perja i proguta malu ribicu, koju je roneći ulovila. Radi toga su ribari gdjegdje proganjali našeg lijepog vodenjaka, a događa se to na žalost još i danas, ier ga smatraju štetnikom za ribarstvo ne uzimajući u obzir njegovo korisno tamanjenje raznih vodenih za ribarstvo štetnih kukaca. U gajilište pastrva posve prirodno ova ptica ne spada, ali da ju u slobodnoj prirodi uz naše gorske potoke tamanimo i istrebljavamo, bio bi zločin i grehota, jer bi time i opet našu već onako dosta opustošenu prirodu lišili jednog krasnog, zanimivog zastupnika našeg ptičjeg svijeta, u kojem mora uživati svaki priatelj prirode.

I u šumama našega Krša nastanjeni su gdjekoji napadni, značajni ptičji oblici. Prolazeći preko koje čistine u gustoj šumi može doći planinar u priliku, da zapazi veliku crnu pticu, koja u oštem, valovitom letu projuri preko nje, pa se prilijepi sa strane na koje stablo na njenom

rubu. Odmah će mu prama tomu biti jasno, da se tu radi o jednom zastupniku iz skupine djétlova, i to najvećem, o našoj crnoj žuni (Schwarzspecht, *Drycopus martius*). Prekrasno se na njenoj glavi ističe poput vatre crveno tjeme i zatiljak od ostalog posve crnog perja, koje gusto pokriva cijelo tijelo. Nekoliko puta se krasna ptica ogledava na sve strane, motreći oprezno okolicu, a onda započne svoi posao. Oštrom udarcima svog dugog, šiljatog, poput dlijeta oštrog kljuna, odlupljuje ona komad po komad sa kore stabla, katkada u veličini čovječje ruke. Često možemo vidjeti iz bliza iza svakog udara, kako ptica strjelovitom brzi-

Sl. 1. Stijenjak crvenorepi.

Foto po: K. Soffel.

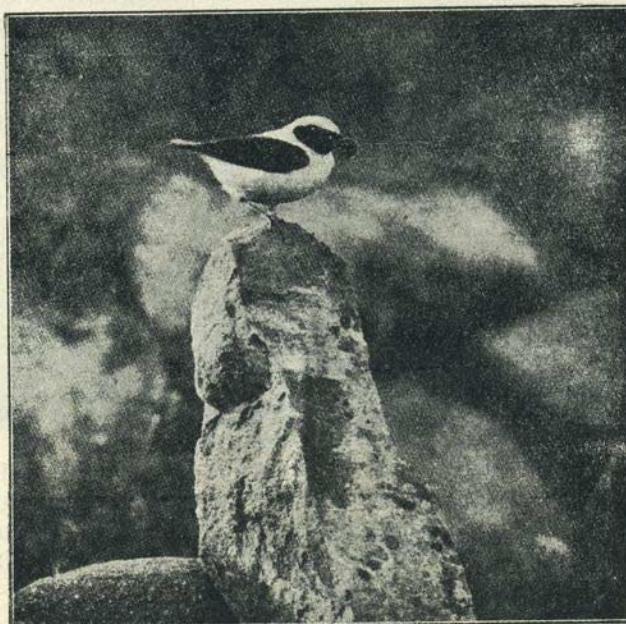
nom pruža i uvlači svoj dugi jezik, čijim šiljatim, čekljunima providjenim krajem nabada po kojeg kukca, ličinku, pauka itd. ili ih na nj priljepljuje. Kada je stablo temeljito pretražila, iznenada se digne uz glasni povik »klie«, »klie«, koji se iz daljine čuje kao neki pakleni smijeh, i poleti u šumu, da onđe na drugom, štetnim kukcima zaraženom stablu nastavi svoj za šumara koristan posao. Za vrijeme gniježdjena, kada mora i svoju ženku, koja sjedi na jajima, da snabdijeva nužnom hranom, možemo ju često naći i na velikim mravinjacima šumskih mrava. Toplo sunce izmalo ove brze životinjice, a crna žuna lako može da si njima napuni svoju žvaku priljepljujući ih u velikim količinama na svoj ljepljivi jezik,

koji pruža strjelovitom brzinom među njih. Katkada ona pače i raskapa mravinjake, da dode do kukuljica, opće poznatih tzv. mravinjih jaja, koja su joj osobita poslastica, ne mareći, da ju mravi štipaju za noge i poštrcavaju svojom oštom kiselinom. Ovo njezino djelovanje kao što i dubljenje stabala u svrhu priređivanja gnijezda i duplia za spavanje često joj se upisivalo u grijeh. Bezuvjetno ova tobožnja šteta daleko zaostaje za koristi, koju crna žuna prouzrokuje izdašnim tamanjenjem po šumarstvo štetnih kukaca, a i time, što njezina zapuštena duplia služe često drugim našim korisnim pticama dupliašicama, kao npr. golubu duplašu, grebe-djedu, čvorku, nekim sovama itd., kao gnijezda, a i našim korisnim šišmišima, kao prikladno zaklonište. Osim toga već i razmjerno dosta velika rijetkost crne žune, premda ju nalazimo katkada i u drugim krajevima naše domovine, mora biti razlogom, da ovog zanimivog šumskog tesara našeg Krša ne proganjamo i ne tamanimo.

Najznačajnije ptičje oblike našeg Krša a možda i najzanimivije nalazimo osobito u većim visinama na onim golim, samo klekovinom i zakržljalim bukvama obraslim pustinim klisurama i šrapama. Na takovim mjestima možemo češće da se sastanemo sa jednom živahnom, znatiželjnom ptičicom veličine čvorka. Tu ona stoji daleko raširenim nogama kao crvenovoljka na kojem kamenu i miga kao crvenovoljka svojim mekanim repom. Na jednom se uz pjev uzdigne u vis, zaokruži raširenim krilima i spušta se opet pjevajući na svoje mjesto, gdje svoje pjevanje nastavlja. Iznenada prestane, proganja dalekim skokovima kojeg kukca, promatra pruženim vratom zntiželjno kojeg škorpijona među kamenjem ili se uzrujano zanima za jato mušica nad svojom glavom, dok ih na način crvenorepke ne polovi u zraku. Uvijek se opet vraća na svoj kamen, obasjan toplim južnim suncem, i tako opetuje u živahnem slijedu kroz cijeli dan pjevanje, dizanje u zrak i spuštanje uz često čišćenje svog svilenastog, živahno bojadisanog perja. Takav je svagdanji život jednog od najboljih pjevača našeg Krša, *stijenjaka crvenorepog* (Steinrötel, Monticola saxatilis, sl. 1.). Sa njegovom živahnosću u harmoničnom skladu stoje živahne, svježe boje njegovog perja, koje su oštroganičene na pojedinim dijelovima tijela. Jasno-pepeljasto-sivo-modra boja glave i vrata oštros se dijeli od krasne ridaste boje donje strane tijela, koja prelazi i na rep; u ovom su samo dva srednja pera tamno-smeđa. Srednji dio hrpta poput snijega je bijel i oštrom omeden od sivo-modrog prednjeg dijela i trtice, pa i crno smeđih krila. Zaista prekrasna ptica, koja svojom živahnosću i nestalnošću u svom donašanju kao i svojim pjevanjem, u kojem često oponaša glasove najraznoličnijih svojih sustanara u ovoj kamenoj pustinji, mora da djeluje na svakog prijatelja prirode, ako za pojave njezine ima otvoreno oko i smisla.

Uz ovog stijenjaka možemo da u našem Kršu susretнемo još jednog njegovog, nešto većeg srodnika, *stijenjaka modraka* (Blaudrossel, Monticola solitarius), koji se u načinu života i ponašanju gotovo posvema s njime slaže, premda još više voli gole klisure, uske prodore i puste pečinaste doline bez zelenila. Boja mu je jednomjerno sivkasto-modra poput škriljevca, a samo krila i rep mutno-crna sa modrim rubovima na svakom pojedinom peru. Ako mu i pjevanje nije tako milozvučno i raznolično kao kod crvenorepog stijenjaka, ipak će ga planinar u onoj samoći krških visova sigurno rado poslušati i promatrati ovu okretnu, živahnu pticiću, gdje trčkara među kamenjem ili ga pjevajući obligeće. Uspinjući se na visove našeg krasnog Krša može planinar katkada da opazi jato većih

crnih ptica, koje obligeću goli vrh, dižući se u spiralama u vis, da tamо udarajući krilima ostanu neko vrijeme sigurno lebdeći među zemljom i nebom. Zatim se iznenada zateže na koju klisuru, zakvače se na nju na časak, oprezno motreći okolicu pa se opet bace u čisti, bistri, mirni gorski zrak uz veseli poklik, sličan našim vranama, ali glasom, punim osjećaja slobode, jasnim, divljim, hladnim i čistim. Te su ptice, pravi stanovnici pustih gorskih krajeva, galica žutokljuna (Alpendohle. *Graculus graculus*), koje u pojavi svojoj sliče našim čavkama, od kojih ih na prvi pogled razlikujemo po njihovom mutno-crnom perju sa slabim kovnim sjajem, u luku prama dolje svinutim kljunom žute boje i koralno crvenim nogama. U jesen se često ove lukave, znatiželjne i živahne ptice spuštaju i niže dole, da si tu u šikaru borovice i u klekovini u jatima traže svoju hranu, male pužiće, koje cijele skupa sa kućicama gutaju, kukce, pauke, a i bobe borovice i plodove drugog bilja. Svojom živahnosću bez sumnje u velike prinose oživljavanju golih, pustih dijelova našeg Krša, pa će uvijek razveseliti svakog planinara, kada ih na svom samotnom putu sastane.

Sl. 2. Kamenjar crno-bijeli.

Foto po: K. Soffel.

Na kamenu ili krhotini koje male klisure, koja proviruje iz gustog šikarja borovice ili klekovine, stoji mala ptičica po prilici veličine vrapca, znatiželjno se ogledava, naklanja i migla svojim repićem. Napadna je njezina boja, i ako jednostavna. Snježno bjelilo njezinog perja jasno se odrazuje od sivog kamenja, na kojem stoji, a baršunasto crnilo njezinih krila i podvoljka oštrosno ističe na njenom tijelu. To je najobičnija pjevica našega krša, kamenjar crno-bijeli (*Schwarzweisser Steinschmätzer*, *Saxicola hispanica*) (sl. 2.), koja ga nastava svagdje, gdje nije pošumljen ili obrastao preveć gustim, prostranim šikarjem. Mi tu živahnu, okretnu, nemirnu, opreznu ptičicu ne nalazimo samo u visim.

na krškim poljima među neprohodnim golim klisurama, već i dalje dolje sve do obala našeg Jadrana, pače i u blizini ljudskih naseobina, gdje se osobito rado zadržava na kamenitim ogradama, kojima naši Primorci ograđuju svoje vinograde. Svagdje si kamenjar odabira najviše mjesto za svoje promatranje. Tu se neumorno naklanja i migla svojim repićem, osobito ako zapazi nešto njemu napadno, iznenada se spusti sa svog kamena i bježi brzo kao da se kotrlja, do slijedećeg ili nisko nad zemljom poleti do drugog udaljenijeg kamena, na koji se tako rekavši kroz zrak uspinje, nalikujući u svom letu prije guščijem peru, koje vjetar nosi, nego živom stvoru. U svojoj živahnosti skoro i bez prestanka pjeva, katkada pače još i u noći, ili kada se diže u zrak za kojom mušicom ili drugim kukčićem, kojega i pjevajući proguta. Pjevanje je njegovo dosta jednostavno, mnogomu pače ni osobito ugodno, a ipak će bez sumnje u pustom, samotnom kraju i ono djelovati na srce pravog prijatelja prirode.

Planinar će prolazeći našim divnjim kršem sigurno doći u priliku, da se sastane još i sa drugim značajnim zastupnicima njegovog ptičjeg svijeta. Moći će možda katkada i uživati u prekrasnom lebdenju i kruženju koje veće grabilice, sokola, pače i orla ili strvinara, nabasat će možda u šumi i na kojeg tetrijeba ili jarebicu, ali predaleko bi vodilo, da se opišu svi ptičji oblici, koje planinar može da na svojim izletima opaža, pa da se makar samo i u kratko prikaže njihov život.

Svrha je ovom člančiću, da svrati pozornost planinara na raznolikost ptičjeg svijeta u našem Kršu pa da pobudi zanimanje i smisao za promatranje njegovo, a ako to uspije samo kod nekolicine, koji su zaista priatelji prirode, već je njegova svrha postignuta.

KRŠ.

J. POLJAK.

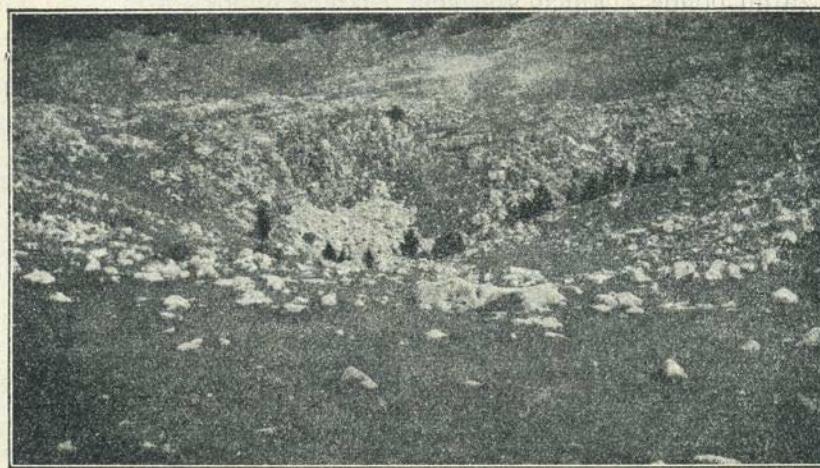
(Nastavak).

ZAGREB.

Vozeći se željeznicom prema Ogulinu opažamo već pred Generalskim Stolom, pak dalje oko Gornjih Dubrava, Tounja, po Oštarijskom polju, kao i po okolišnim bregovima Krpelju, Opertici, Pećniku i Bukovniku cio niz ljevkastih udubina, što većih što manjih, nanizanih čas u nizu redova, čas opet posve nepravilno porazbacanih. Te ljevkaste udubine zovemo redovno ponikvama. Osim toga ima za njih cio niz imena prema kraju u kojem dolaze kao vrtače, dulibe, doline, vrtline, dolovi i doci.

Što su dakle ponikve? Ponikve su ljevkaste udubine okrugla ili ovalna ruba, redovno dosta plitke, ali ima i takovih kojima seže dubina do 100 m. Širina im je razna i mijenja se od 10—100 m. Po svom obliku mogu biti zdjeličaste, ljevkaste i poput kakova zdanca, a izmedju tih temeljnih oblika ima svu silu raznih prijelaza. Dno ponikava obično je u savezu sa raznim podzemnim kanalima, koji odvode vodu, koja se skuplja u ponikvi, a dosta je čest pojav, da ponikva стоји u savezu sa spiljom. Takovih primjera ima u našem kršu vrlo mnogo. Evo nekoliko: Ulaz u Samogradsku pećinu kod Perušića nalazi se u dnu ponikve, ulaz u spilju Jezero kod Lučice nedaleko Generalskog Stola, ulaz u Medvedicu kod Ogulina, ulaz u spilju Kuštrovku kod Popova Sela, ulaz u Ozaljsku spilju itd. Svi spomenuti ulazi nalaze se manje ili više u dnu ponikava, ili pak po strani i vode u spilju manjim ili većim hednikom.

Zanimljivo je, kako nastaju ponikve? Čuli smo u prvom dijelu našeg razmatranja o Kršu, kako voda razara i otapa vapnence na površini. Ovo razaranje i otapanje prirodnih i tekućih voda prenosi se poradi pukotina u vapnencima u njihovu nutrašnjost t. j. podzemno. Kroz duga tisućječa otapa voda u nutrašnjosti vapnene stijene, stvarajući u njima šupljine i pukotine, koje postepeno bivaju sve veće i veće, dok na mjestima ne nastanu široki podzemni hodnici, a često i cijele dvorane odnosno špilje. Uz ovo razorno djelovanje vode pridolazi još jedan važan faktor u izgradnji krških oblika, kao i samoga krša; činbenik koji stvara brda i doline, a to je gorski tlak. Djelovanjem tlaka često se dogadja, da se u vodom stvorenima podzemnim šupljinama uruše gornji dijelovi vapnenih stijena, koji su bili kao svod iznad stvorene šupljine. Poradi toga šupljine se zatrpuju, a nadležeći kameni svod ulegne se, što se na površini očituje ljevkastom udubinom t. j. ponikvom. Naša slika br. 3 lijepo nam prikazuje postanak ponikve u tanko pločastim vapnencima iurske formacije na Jezerima podno Malog Rajinca.

Sl. 3. Ponikva na Jezerima.

Foto: J. Poljak, Zagreb.

Ponikve su najkarakterističnija osebina svakog krša, pak su nam vjerne pratile na našim izletima po Žumberku, Gorskem Kotaru, Velebitu i Lici. Često su one planinaru neugodne, osobito kada nastupaju u gustim redovima, ili ako dodje planinar u teren dubokih ponikava. U prvom slučaju put mu se jako produžuje, jer vijuga između ponikava, a u drugom slučaju mu smeta kod priječaca, jer se mora duboko spuštati i ponovno se uzdizati.

Rekli smo, da su ponikve najtipičnija osebina krša, pak se to očituje time što dolaze svagdje, gdje je krš razvijen i u najmanjem opsegu. Tako nalazimo ponikava u jugozapadnom dijelu Zagrebačke gore iznad Gornjeg Stenjevca, gdje se cijeli okoliš zove Ponikve. Nadalje ih nalazimo u Papuku u okolišu Jankovca i Zvečeva, u Samoborskoj i Žumberačkoj Gori, u našim Zagorskim gorama, a najljepše su razvite oko Generalskog Stola, Ogulina, pak diljem Male i Velike Kapele, Plješivice, Velebita i Like.

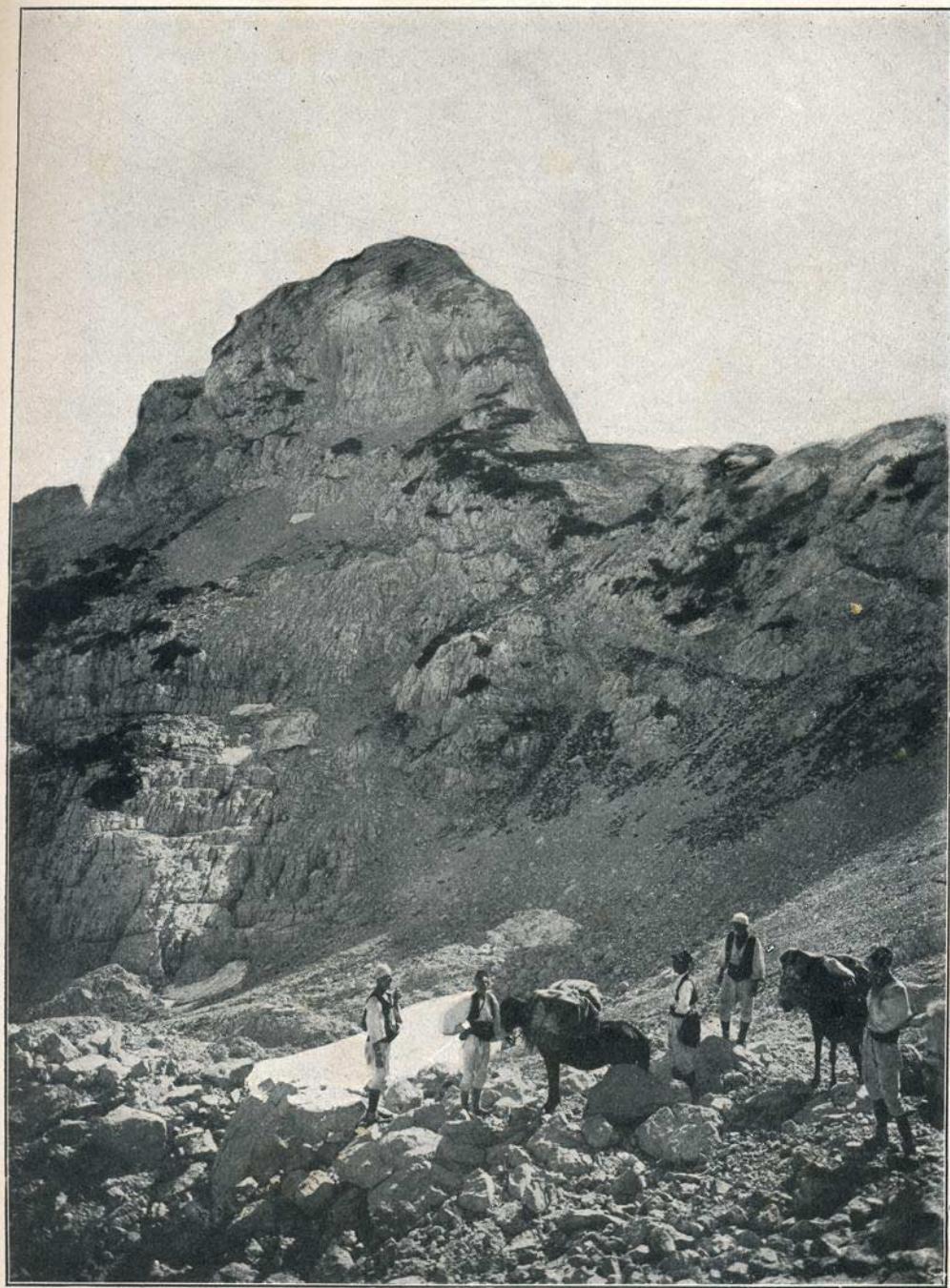
Medju ponikve možemo ubrojiti i ponore ili kako ih još nazivaju raznim imenima kao bezdan, stromor, zvekara, propast, jama i luknja. Po-

nori su udubine strmih gotovo okomitih stijena, redovno dublje no šire, a vrlo često vode do spilja ili do podzemnih riječnih tokova. Ponori, koji vode do podzemnih riječnih tokova od velike su važnosti za krajeve krša, jer kroz njih dolaze krajevi siromašni vodom do dobre i pitke izvor vode. I u našem kršu ima svu silu ponora jedne i druge vrste, pak će nekoje od njih spomenuti. U okolišu kupališta Lešće kilometar cestom prema Bosiljevu nalazi se na lijevoj strani ceste 32 m dubok ponor, širok 78 cm do 1 m, a vodi kroz sredinu stropa u 35 m dugačku i do 5 m široku spilju, kojom protječe voda podzemnica. Drugi takav ponor nalazi se u selu Sušiku u Primorju, a zovu ga Vela Jama; dubok je 19 m, a širok oko tri metra. U dnu ponora nalazi se zdrava i pitka voda duboka do 7 m. Taj bi ponor bio od osobite važnosti za onaj vodom siromašni kraj, da u narodu ne vlada praznovjerje, da je ta voda nezdrava poradi toga, što je u jami, i što navodno po njihovom mišljenju miruje. Sličan je ponor Mala Jama kojih 100 m ispod Vele Jame. Ima takovih ponora diljem krša slijaset, kao i onih posve suhih i onih koji vode u spilje. Od suhih ponora spominjem Višnjevački ponor iznad mjesta Krasice u Primorju, koji je dubok 75 m, zatim ponor Žuknica kod sela Žuknice dubok 24 m. Vrlo zanimiv ponor su Kiclove Jame u okolišu Skrada, jer se kroz cijeli ponor slijeva voda u množini malih slapova. Ponor je dubok do 60 m a u grlu je širok do 30 m. Ponor u Zavrhu iznad Slavice kod Lokava dubok je 29 m. Ponor na Malom Rajincu dubok je oko 30 m itd. Mnogi od suhih ponora važni su za planinare, kao i za odnosne krajeve, jer se preko zime napune snijegom koji drži preko cijele godine, pak je ljeti velika blagodat ljudima, koji rade po krajevima u kojima nema nikakove pitke vode. Ovakove ponore zovu naši ljudi sniježnicama. I sniježnica ima po cijelom našem kršu priličan broj, pak su neke od njih već bile opisane u našem Planinaru.

Ima još jedna vrst ponora, koji se na površini jedva opažaju, pak su označeni tek uskom pukotinom, a dolaze u većini slučajeva uz obale krških rijeka ili na dnu polja, koje krške rijeke poplavljaju. Ovi se ponori po svomu djelovanju dijele u dvoje: jedni koji gutaju vodu za vrijeme velikog vodostaja, a drugi, koji izbacuju vodu za vrijeme trajnih oborina. Ove potonje zove narod n. pr. u okolišu periodičnog jezera Blata r i g a l i m a. Dosta se često dogadja, da jedan te isti ponor vrši obje funkcije t. j. da najprije izbacuje, a onda guta vodu. Takovih ponora nalazimo u okolišu jezera Blata nedaleko Plaškog, uz potok Dretulju, na Lipovom Polju, gdje ponire Lika, uz rijeku Gacku itd.

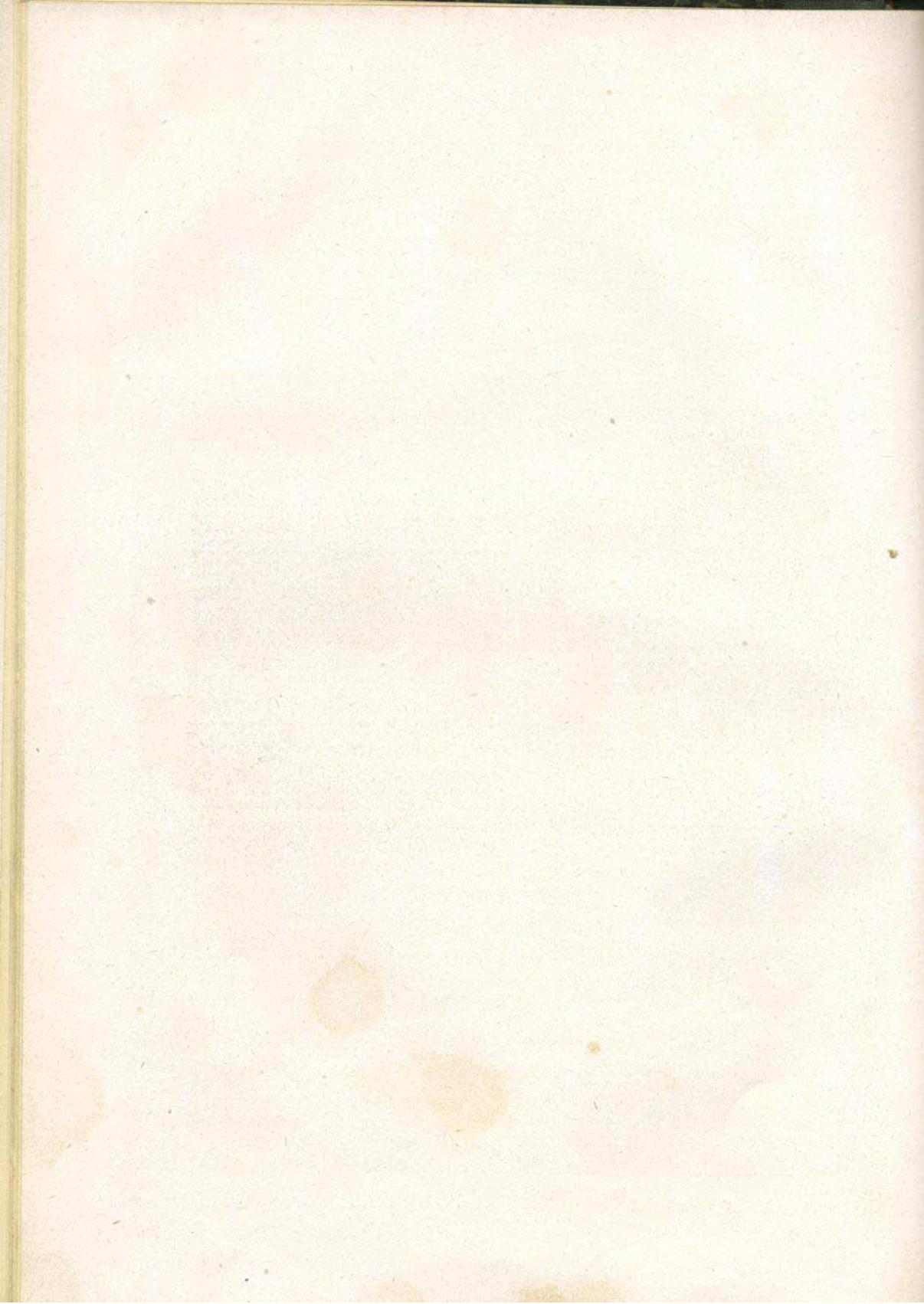
Predjeli s razvojem vapnenca bogatiji su ponirkama i ponorima nego predjeli s razvojem dolomitnog kamenja. Razlog leži u samoj naravi odnosnog kamenja, jer su vapnenci posve propustljivi za vodu, poradi česa je djelovanje vode brže, dok su dolomiti slabije propusni i radi toga je djelovanje vode sporije. Uz to je važna struktura kao i kemijski sastav pojedinog kamenja, kao i okolnost da li je kamenje bilo jače ili slabije podvrženo djelovanju gorskog tlaka.

Činjenica, da su predjeli krša poradi prije spomenutih čimbenika prenijeli svoju nadzemnu cirkulaciju vode podzemno, razlogom je, da u kršu nemamo razvijenih pravih dolina, kako ih nalazimo inače po ostalim našim gorovitim krajevima. Doline krša većim su dijelom vrlo uske, strmih, gotovo okomitih strana, razmjerno kratke, a dnom im protječe potok ili rijeka, koja na drugom kraju doline ponire t. j. gubi se u nizu ponora podzemno. Takova rijeka ili potok mučno si probija put kroz

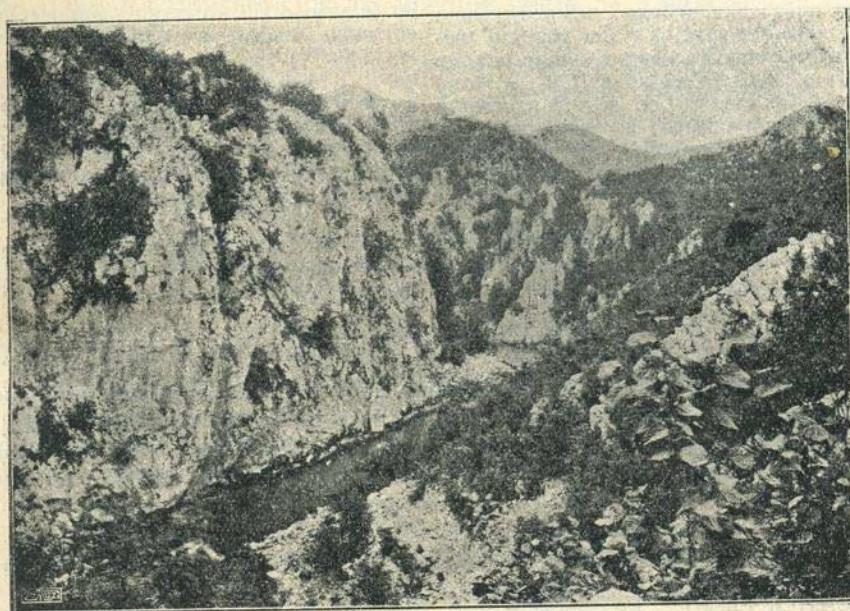
POD LUPOGLAVOM U PRENJU.

FOTO: DR. R. SIMONOVIĆ, SOMBOR.

strme kamene gudure, praveći često prave kenjone, koje u većini slučaja rese lijepi slapovi i kaskade.

Krške doline počinju redovno polukružnim prodorom u dnu kojega nalazimo spilju s jakim izvorom bistre i hladne gorske vode. U svom dalnjem razvoju obično su uske, nebotičnih strana, a gdje se malo prošire, nalazimo pitome livadice u ivičine s grmljem niskih vrba i ostalog rašča, koje ljubi vlagu. Konačni dio doline opet je u polukrugu zatvoren okolišnim gorama, a dolinsko dno puno ponora u kojima odnosna rijeka svršava svoj nadzemni tijek. Uz ove doline dolaze u kršu i takove, koje imaju samo jedan dio godine vode t. j. za vrijeme jakih i trajnih oborina, dok su pretežni dio godine suhe. Takove doline zove narod suvaje; n. pr. Suvaja nedaleko Srba u Lici, Vještičin Klanac iznad Zrmanje, Velika i Mala Paklenica, itd.

Sl. 5. Kenjon Like kod Kaludjerovca.

Foto: J. Poljak, Zagreb.

Poradi svih dosele spomenutih odnosa kod krških dolina nijesu ni krške rijeke duga tijeka, mnoge od njih teku samo jedan dio godine, mnoge gube diljem puta vodu po ponorima, a neke od njih poniru, pak nakon nekog razmaka opet izlaze na površinu. Ove potonje zovemo ponornicama, pak su one iza ponikava najkarakterističnija osobina krša.
(Nastavit će se.)

NAŠE SLIKE.

Slika na prvoj strani priloga prikazuje nam Čvrsnice. Na slici je samo taj gornji dio Strmoglavnice, u Čvrsnici planini u Hercegovini. To je 1700 m visok, strm skoro okomit odron na sjevernoj strani doline rijeke Drežanike, koja je u raspu- Čvrsnice. Na slici je samo taj gornji dio Strmoglavnice, kojij je tako strm, da se tuda ne može uspinjati. Narod priča kako je neka djevojka čobanica iz jutra sjedila gore na vrhu, pak je rasplela kosu i češljala se, a ovan se nešto na nju rasrdio, pak se zatrčao

i udario je glavom, te se sirotica strmoglavila i sva se razbila. Na lastvu, gdje je na slici kao stepenica na kojoj su i rasle smrče (*Pinus leucodermis*) izlaze mlađi čobani, ali mi nijesmo smjeli, jer je trava bila sulja, a naše postole sasvim uglačane i bez čavala. Lijevo od suhe smrče je užasna provajljiva, još tri puta dublja no što je desni vrk visok.

Kad sam prvi put bio u dolini Drežanjke g. 1891. tako su me općarale strme stijene i okomiti zidovi, vrhovi i provalje okićene borovima i smrčevima, da sam poslije još tri puta dolazio na Čabulju i Čvrsnicu, a koje našim mlađim planinarama topo preporučam. No bez vodje neka ovuda nitko ne ide, jer može neuk i nevešt lako izgubiti glavu, ako skrene s pravoga puta!

Druga naša slika priloga prikazuje nam partiju ispod Lupoglavu u Prenj planini u Hercegovini. Kad sam s jednim mlađim planinarom slikarem pošao g. 1909. u Prenj planinu, da ostanemo pet, šest dana morao sam povesti pet nosača sa dva konja, da nam ponesu šator, odijelo, hlijeb, konserve, fotografске ploče i aparate. Dva goniča sa konjima išla su polagano putevima kojim idu ljudi, a mi drugi tražili smo motive za fotografiranje i slikanje, pak smo se penjali kao koze čas lijevo čas desno na stijene i brda. Kad smo treći dan krenuli iz Lučina put Lu-

poglava bilo je na sjevernoj strani pod Lutoglavom toliko snijega, da smo teškom mukom mogli provesti konje. Na južnoj, strani Lupoglava nije bilo snijega. Spuštajući se na sedla nismo pazili na put, pak smo zašli među kamenje i stijene gdje nije bilo puta. Da se ne vraćamo daleko natrag morali smo rastovariti konje, pak na svojim ledjima nositi prtljavu, a ispred konjiskih nogu uklanjati krupno kamenje, da konji ne polome noge. Dva sata smo se tako mučili dok nismo izaslali opet na nogostup. Slikali smo 2200 m visoki vrh Lupoglav sa istočne strane zato što se na njemu crne žbunovi klekovicine (*Pinus montana*), koja se ovdje penje iznad 2000 m, malo ne baš na sam vrh.

Prenj je najljepša planina u Hercegovini, jer je vrlo divlji, rastrgan i ispremetan, pak je veoma zanimljivo po njemu putovati. Tako je velika planina, da se može na njoj zabaviti i 14 dana. Tu ima 11 ljetnih naseobina i u svakoj po 5—10 stanova, što je zgodno i dobro došlo, jer kad nestane provianta uviјek se može prenocići kod stanova, gdje se dobije mlijeka i kiseline, pa i hleba od različitih kruša ili kozlić za pečenje.

Dr. R. Simonović.

Slike br. 1 i 2 opisane su u članku »Iz ptičjeg svijeta našeg krša«, dok se opisi slika 3. i 4. nalaze u članku »Krš«.

Uredništvo „Hrvatskog Planinara“ moli sve planinare, da ga se sjete lijepim opisom naših krajeva, kao i lijepim fotografijama, da tako omoguće, da Planinar izlazi u što dostojnjem i lijepšem ruku. Samo dobro planinarsko štivo i lijepo slike oduševljaju neplaninara, da se i on oduševi za naše planine, a time i za naše društvo i za „Hrvatski Planinar“.

SADRŽAJ: J. Pasarić: Po snijegu i ledu. (Str. 17.). — **Gj. J.:** Na Triglavu. (Str. 20.). — Prof. Dr. F. Rössler: Iz ptičjeg svijeta našeg Krša. (Str. 23.). — J. Poljak: Krš. (Str. 28.). — Naše slike opis. (Str. 31.).